

Skifunnet fra Alvdal

Av Steinar Sørensen

Fra myr til museum

Ski funnet i myr og utmark har vært kjent i Sverige og Finland siden slutten av forrige århundre og i Norge siden Alvdalsfunnet kom for dagen i 1906. Likevel var det først omkring 1930 at enkelte kulturhistorikere i de tre skibrukende nordiske land begynte å interessere seg for denne funnkategorien. Riktignok hadde Hjalmar Appelgren-Kivalo allerede i 1911 publisert en finskspråklig artikkel hvor han diskuterer og forsøker å typologisere fem myrfunne ski. Men noen umiddelbar opptakt til videre undersøkelser ble dette hverken i Finland eller nabolandene.

To ulike hendelsesforløp la i mellomkrigstiden forholdene bedre til rette for denne grenen av skiforskningen. For det første foregikk i økende grad over hele Fennoskandia inngrep i myr- og utmarksområder; grøfing i forbindelse med nydyrking, drenering av skogsmark og torvstikning. Denne omfattende gravevirksomheten resulterte i at stadig flere skifunn kom for dagen og ga dermed et sikrere grunnlag for generelle slutninger om den skihistoriske utviklingen. Dessuten hadde pollenanalysen som en metode for studium av fortidens vekslinger i vekstliv og klima blitt utviklet i de to første årtiene av 1900-tallet. Dette nye kunnskapsområdet bød seg nå naturlig frem som en mulighet til datering av de myrfunne skiene, enten gjennom tidfesting av funnivået hvor en ski var fremgravd eller ved å sammenligne plantesterer bevart hovedsakelig i bindingshullet med lagfølgen i myra hvor funnet var gjort.

Den første forhistoriske ski som fantes på norsk grunn og for den saks skyld den første i verden fremkom på begynnelsen av 1850-tallet i en grav på Mortensnes ved Varangerfjorden. Den første norske myr-

Fig. 1. Alvdalskia er bevart i nesten hele sin opprinnelige lengde. Sammenlignet med Nord-Østerdalski fra nyere tid må den betegnes som spesielt kort, bred og lett. Foto: StSø.

ski ble som nevnt innledningsvis funnet i Alvdal, hvor den ble påtruffet under gravning av dreneringsgrøfter på Kvebergsmyra sommeren 1906. På dette tidspunktet vakte den imidlertid liten eller ingen oppmerksomhet. Alvdalsfunnet sees for første gang avbildet i K.Vilh. Amundsens "Skiløpning", inntatt i Idrætsboken fra 1924, men omtales her ikke i selve teksten. Omkring 1930 ble funnet imidlertid bedre kjent for den lesende almenhet, både gjennom avisenes nyvakte interesse for myrfunne ski og gjennom Nils Lids forfatterskap.

Umiddelbart etter at Alvdalsskia var fremgravd, ble den innsendt til Universitetets Oldsaksamling i Oslo. Den eneste informasjonen som kjennes om funnstendighetene, gis i et brev fra Ole B. Dalen til Oldsaksamlingen datert 20 juni 1906, som her følger:

*Til Universitetets Oldsamling, Kristiania.
Jeg sendte forleden en gammel ski fundet paa min eiendom i Lilleelvdalen 1); denne ski fandtes ca 1 m under jorden. Paa det sted hvor den fandtes, har der før været som myr, men nu ved oppgrøftning og bedre kultivering er det tørt og godt land. Det viser sig, at paa flere steder deromkring, hvor flere grøfter er opkastet, forefindes gamle træstammer, men neppe nogen saa dybt nede som denne ski. Det antages at den maa have ligget der rigtig lenge, og (jeg) tenkte saaledes at forære den til Oldsamlingen, hvis det kan være af nogen interesse.
Med høiagtelse, ærbødigst Ole B. Dalen. 2)*

Av «nogen interesse» må Alvdalsskia ha vært, siden den i de følgende 16 årene ble værende i Oldsaksamlingens gjenstandsmagasin. Det må likevel ha hersket tvil om alderen på funnet, som skilte seg ut fra materialet de norske arkeologene var vant til å arbeide med, og det kom således ikke til å bli forsynt med registreringsnummer og innført i museets hovedprotokoll. Alvdalsfunnets videre skjebne kan Ole Dalens

brev også fortelle om, gjennom en påtegning øverst om at det ble "oversendt Skimuseet ved Frognersæteren 8/2 1922". Og i katalogen "Skimuseets samlinger" fra det etterfølgende år gjenfinnes vi det som nr 162 "1 ski fundet paa gaarden Dalen i Lilleelvdalen, 1 m nedi jorden" 3). Det oppgitte gårdsnavnet skyldes åpenbart en forveksling med navnet på finneren.

I 1931 ble det etter Nils Lids initiativ opptatt torvprofil på funnstedet. Sammen med bevarte planterester i bindingshullet ble denne sendt til Stockholm og analysert av Erik Granberg, som også arbeidet med tidsbestemmelsen av svenske skifunn. Han fant det sannsynlig at skia var "ca 2000 år gammel", en tidfesting som ble kortet ned et halvt årtusen ved den radiologiske dateringen i 1968. Pollenbestemmelsen var i 45 år det eneste dateringsgrunnlaget man hadde for Alvdalsskia og den ble naturlig nok også lagt til grunn for Nils Lids fremstilling av skihistorien. Det kan forøvrig virke som om denne tidfestingen senere gled ut av den offisielle skihistoriens minne, når Jacob Vaage skriver i 1979 at "Alvdalsskia ble funnet lenge før pollenanalysen ble tatt i bruk. Det er ingen sikre data om den" (Vaage 1979:8).

Fra prøvetagningen på Kvebergsmyra er det bevart et fotografi av funnstedet med to personer identifisert som grunneieren Gunnar Hårdnes og den tidligere eier Ole B. Dalen, som sendte inn funnet i 1906. 5) Etter hva Nils Lid opplyser var sistnevnte også en av finnerne og den andre Engebret Erlandsen Kveberg, som noen år senere startet rydningen av småbruket Stalund på samme side av Glomma. Skia ble funnet på det såkalte staet til bruket Gammelstuhaug på Kveberg. På bildet sees i bakgrunnen Glommas løp som en horisontaltløpende linje fulgt av en glissen trekke og over på østsiden et utsnitt av Kveberggrenda (se fig. 2).

Tidfestingen av Alvdalsfunnet ble korrigert gjennom radiologisk datering foretatt etter oppdrag av

Fig. 2. Funnstedet ble undersøkt og fotografert først 25 år etter at skia fremkom. Folkeminneforskeren Nils Lid, som nettopp hadde startet sitt arbeide med de da kjente norske skifunnene, innhentet i 1931 pollendiagrammer fra Kvebergmyra. Fotografiet ovenfor er tatt i forbindelse med prøvetagningen og viser til venstre grunneieren Gunnar Hårdnes (med spaden) og til høyre Ole B. Dalen (med jordboret). Sistnevnte var også med da skia ble funnet i 1906. Etter fotografi i Västerbottens museum, Umeå.

Ørnulv Vorren i 1978 og først publisert av Jacob Vaage tre år senere. Resultatet av den konvensjonelle dateringen ble 1390±70 år BP og av den kalibrerte eller korrigerede år 585±75 AD. 4) Uttrykt gjennom den arkeologiske periodeinndelingen skulle Alvdalsskia da skrive seg fra overgangen mellom eldre og yngre jernalder, enten fra sen folkevandringstid eller fra tidlig merovingertid.

En kort karakteristikk av Alvdalsskia måtte bli at den er bred, kort og lett. Den opprinnelige lengden har vært ca 139 cm og bredden 14 3/4 cm, mens målene for Nord-Østerdalsski fra 1800-tallet var 2 3/4-3 m i lengde, ofte mer for fjellski, og 7-8 1/2 cm i bredde. Det skulle bare av disse grunnmålene fremgå klart nok at det er to vidt forskjellige skityper vi her har med å gjøre. Dessverre er det ukjent om Alvdølenes forfedre i jernalderen brukte en gjennomgående skitype eller hadde ski med forskjellig utforming til ulike bruksformål.

I sin nåværende tilstand har Alvdalsskia en lengde av 131 cm, men den ytterste delen av tuppen er tydelig avbrutt i begge ender. Avsmalningen mot tuppene viser ellers tydelig at den har vært stumpet tilspisset både foran og bak, hvor det er beregnet å mangle henholdsvis 6 og 2 cm på lengden. Av den rekonstruerte total lengden faller 73 cm foran og 66 cm bak midten av bindingshullet, noe som skulle tilsi at skia har vært fortung. Oversiden har en svakt buet profil, mens undersiden synes å ha vært nærmest plan (se fig. 5), med to grunne styrerender som følger sidekantene. Disse er ca to cm brede og løper i en avstand av 6 cm fra hverandre.

Som tilfelle er med flere eldre skityper skråner trøet oppover mot tåbandfestet. Det har i tillegg en lett buet tverrprofil (se fig. 5), noe som trolig har sammenheng med at det som fottøy har blitt anvendt hudsko fylt med gress eller høy. Et alderdommelig trekk er det også at bindingshullet buer nedover, i

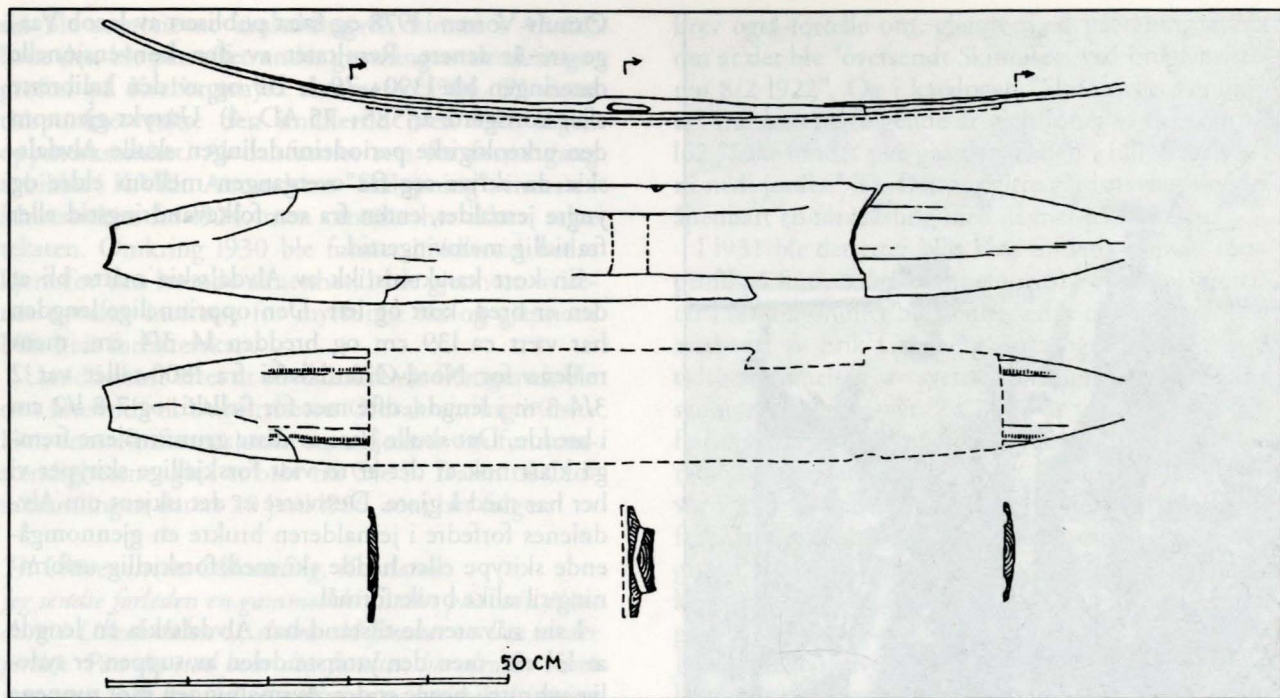

Fig. 3. Alvdalsk skia sett i sideprofil, fra over- og undersiden og i tre tverrsnitt. Som et beskyttelsestiltak har den blitt fastlimt til et trebrett, slik at størsteparten av undersiden er skjult. Tegnet av Arne Berg i 1971.

dette tilfelle så meget at uttakene fra begge sider møtes i en rektangulær gjennombrytning som måler $4 \times 3 \frac{1}{2}$ cm på undersiden av skia. Emnetreet er furu, hentet ut av en stammeseksjon med undersiden vendende inn mot marginen, slik at det i sentrum har flaskstruktur og på begge sider kantved, hvor årringene bærer preg av å være fremslitte gjennom bruk.

Alvdalsfunnet og Nils Lid som skiforsker

Den tidligste forskningsaktiviteten omkring de norske skifunnene er uløselig knyttet til folkloristen Nils Lids navn. Lids skiundersøkelser foregikk hovedsakelig under 1930-tallet og resulterte i 7 artikler som tok utgangspunkt i forskjellige norske skifunn, ved siden

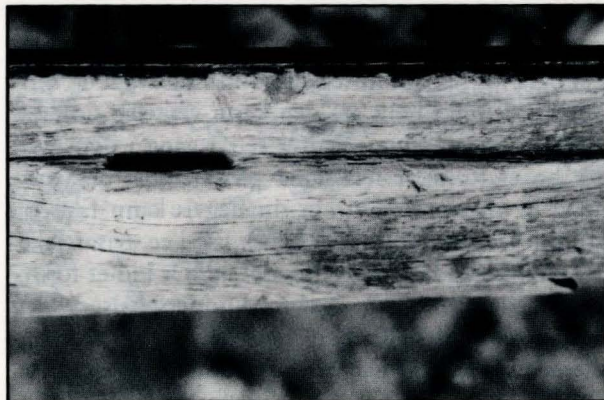
av en rekke publiserte intervjuer. I likhet med kulturhistorikere i Sverige og Finland som arbeidet med myr- og markfunne ski, innså Nils Lid at tidfestingen av funnene var av avgjørende betydning for å kunne tegne opp hovedlinjene i den skihistoriske utviklingen. I 1930 startet han derfor et samarbeide med Erik Granlund ved Stockholms Universitet for om mulig å datere norske skifunn ved hjelp av pollenanalyse.

Nils Lid var på denne tiden i gang med krevende arbeidsoppgaver innen sitt hovedfelt folkeminnegranskningen, og det er derfor ikke så merkelig at det skihistoriske engasjementet til tider kan få et tydelig preg av venstrehåndsarbeide. Av og til lar han også ideene føre seg lenger enn kildematerialet er i stand

Fig. 4. Arringstrukturen under Alvdalsskias fremre tupp. Begynnelsen på de to grunne styrerendene langs skikantene sees i nedre del av den synlige skiflaten. Foto: StSø.

til å følge ham. Lids fortjeneste innen det skihistoriske forskningsfeltet består først og fremst i at han i denne formative perioden var eneste nordmann som viste en seriøs interesse for det arkeologiske skimaterialet. Og når det gjaldt de sørnorske skifunnene, har disse heller ikke etter hans tid blitt gjenstand for

Fig. 5. Alvdalsskias trøe med bindingshullet. På grunn av den beskyttende tresålen virker skia tykkere enn den i virkeligheten er. Foto: StSø.

noen videnskapelig behandling. Lids skrifter gir inntrykk av at han hadde en begrenset oversikt både over det svenske og enda høyere grad det finske funnmaterialet. All den stund han primært baserte seg på trykt informasjon om nabolandenes skifunn, kunne dette heller ikke ha vært anderledes. Den systematiske publiseringen av de finske myrfunne skiene foregikk som en langsom føljetong, gjennom Toivo Itkonens artikkelserie i Suomen museo 1930-49, og først i 1941 forelå en sammenfatning av de svenske funnene i den første versjonen av "Finds of Skis from prehistoric Time in Swedish Bogs and Marshes".

Det kan se ut som om Nils Lids interesse for den eldre skihistorien for alvor ble vekket i juni 1930, da han etter avtale med Universitetets oldsaksamling i Oslo reiste ned til Øvrebø i nåværende Vennesla kommune for å hente en myrfunnet ski. Både når det gjaldt dette og et funn fra Høljemyra i Furnes ble pollenprøver innhentet og sendt til Erik Granlund for nærmere undersøkelse. Begge disse funnene ble senere behandlet i egne artikler (Lid 1930a og

1938).

I forbindelse med sitt dateringsfremstøt tok Nils Lid også for seg Skimuseets myrski fra Alvdal og skriver om denne i 1932 at "den kann venteleg tidfestas ved den etterrøkjingi som er sett i gang i den myri der ho er funni. I reimholet på skii finst det endå restar av myrjordi som ein rimelegvis kann fastsetja fundnivået etter" (Lid 1930a:154). Og i en avisartikkel det etterfølgende år bekreftes det at "Dr Lid er forøvrig allerede gått i gang også med undersøkelse av skifunnet på gården Kveberg i Alvdal, en ski som nu allerede i mange år har været i Skimuseets besiddelse. Også her er der uttatt torvprofil for bestemmelse av skiens alder."

Nils Lid gir seg likevel ikke i kast med noen inngående diskusjon av Alvdalsfunnet, som tilfelle var med myrskiene fra Øvrebo og Furnes. Likevel kommenterer han det stadig i sine skihistoriske artikler. I 1930 følger han opp Zetterstens påpekning av parallelle svenske funn det foregående år: "Den har remhull som vanlige ski, men hullet er satt gjennom et ophøiet smalere feste for foten - en viktig detalj som fører skien sammen med jordfunne ski fra Midt-Sverige og med en skidel som er funnet i en grav på Mortensnes i Sør-Varanger" (Lid 1930b:73).

Med det større antallet av skifunn som vi i dag har kunnskap om, kan det slås fast at de fleste eldre skityper har trøe som er smalere enn skibredden og bindingshull som løper horisontalt gjennom dette. Det er derfor ikke mulig å si at dette formtrekket representerer noe tilknytningspunkt til den 8-900 år eldre Mortensnesskia mer enn til et nesten hvilket som helst skifunn. Snarere mindre, siden det sistnevnte skifragmentet viser en avvikende og mer alderdommelig utformning av trøet.

Lid omtaler også Alvdalsskia i en artikkel han publiserer i Oldsaksamlingens årbok samme år, og sammenholder den her med nordrussiske ski fra nye-

re tid: "Denne skitypen er den einaste samane på Kolahalvøya kjenner, og det same gjeld alle dei folk som bur på kysten av Nordishavet, frå Finmark til Beringsstretet. Dette er i det heile den einaste asiatiske skiformi,--" (Lid 1930a:154).

Tas Fennoskandias sammenligningsvis mer begrensede utstrekning med i vurderingen, kan det sies med en viss rett at området fremviser større variasjon i skityper enn Russland. Det er likevel ikke mulig å akseptere generaliseringen Lid i denne sammenhengen kommer med, som er for grov til å kunne ha noen forklaringsverdi. Innen det vidstrakte skibrukende området i Russland kjennes en rekke ulike skivarianter, både med og uten skinnkledning og tilpasset forskjellige bruks- og føreforhold.7) Ingen av disse kan i typologisk forstand kalles nære paralleller til Alvdalsskia, og de to grunne styrerendene som er dens viktigste kjennetegn, forekommer heller ikke øst for den skandinaviske halvøy.

I "Gamle norske skiformer" fra 1934 skriver Lid at "Alvdalsskia er breid og stutt og har tvo breide styrennor under som deler underflaten i tri felt, og av dei er det største i midten. Dette liknar då på sidekantane på Furnes-skia" (Lid 1934:9). Til denne parallellføringen er å si at funnet fra Høljemyra i Furnes må regnes til en helt annen skitype, som Gösta Berg i 1933 velger å kalle den skandiske. Spørsmålet om Furnesskia har hatt skinnkledd underside, som også er blitt stilt i forbindelse med denne skitypen, skal vi ikke ta stilling til i denne sammenhengen.

Hvordan to grunne styrerender kan sies å ligne på en list som løper langs hver skikant, er det ikke så helt liketil å forstå. Trolig var det under 1930-tallet, med det begrensede antall skifunn som da kjentes og den enda mer begrensede kunnskap man hadde om disse, lettere å trekke paralleller mellom spesifikke formtrekk enn det hadde vært naturlig å gjøre med

flere og sikrere dateringer og et større skimateriale som sammenligningsgrunnlag.

I artikkelen "Forhistorisk og mellomaldersk skitradisjon" fra 1956 betoner da også Lid forskjellen mellom de to hedmarksskiene, men uten å måtte gå i rette med sin tidligere påstand: "På sett og vis er altså undersida her nokså lik undersida av Furnesskia. — Men dermed er det også slutt med likskapen" (Lid 1956:48).

Nils Lid forsøker i 1934 å tolke Alvdalskia som andoren i et ulikelangt par: "Forma på Alvdal-skia peikar nordover, og det kunde vera freistande å tenkja seg at ho har høyrte til i eit ulike langt ski-par som som høg-re-ski, til å sparka etter med.— Dette om Alvdal-skia som høg-re-ski er då fyrebils berre ei gissing" (Lid 1934:9f). Lid slenger i dette tilfelle en tanke ut i luften uten synbart å forankre den i konkret skihistorisk kunnskap. Her skal kort anføres de motforestillinger som umiddelbart reiser seg mot Lids forslag: Andorer med styrerender som Alvdalsskias er ellers ukjente; bruken av ulikelange ski er ikke bekreftet før i senmiddelalderen, mens Lid tidfester Alvdalsskia til "like etter slutten av bronsealderen". Og selv om det med utgangspunkt i det inndratte trøet og den tilspissede bakenden kan gi en viss mening å hevde at skia "peker nordover", sier dette selvsagt ikke noe som helst om lengden på den ukjente parskia. Det kan i denne forbindelsen nevnes at skifunnene fra henholdsvis Silsetvannet i Øre sogn på Nordmøre og fra Utrovatn i Vang, Valdres, begge radiologisk datert til yngre jernalder, også har bakender som løper ut i en spiss. Dette trekket ved skiens utformning kan derfor ikke ha vært så nordorientert som Nils Lid tenker seg.

Torand-ski i svenske funn

I 1929 besøkte den nyansatte intendenten for Svenska Skidmuseet Artur Zettersten for første gang det

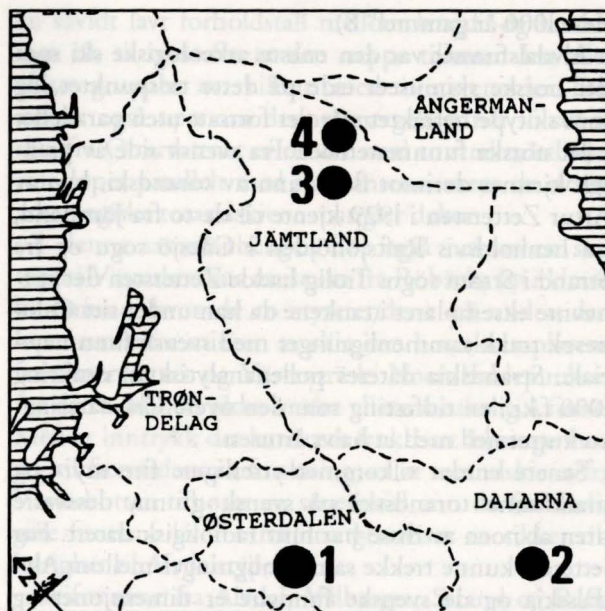

Fig. 6. Funn av ski med to styrerender:

1. Kvebergsmyra i Alvdal kommune, Hedmark fylke;
2. Vålberget i Malung kommune, Kopparbergs len
3. Raftsjöhöjden og 4. Strand i Strömsund kommune, Jämtlands len; 5. Ottervattnet i Vännäs kommune, 6. Västanträsk i Norsjö kommune og 7. Röbbäck i Umeå kommune, alle Västerbottens len.

norske skimuseet på Frognerseteren ved Oslo. Overfor fremmøtte journalister omtaler Zettersten skityper som var felles for de to skandinaviske land, og i denne forbindelsen knytter han også en kommentar til Alvdalsfunnet: "Borte ved den ene kortvegg, på en uanselig plass stod en bred kort ski. Vi så nærmere på den, og opdaget øieblikkelig at vi borte i Sverige hadde maken til den. Målene stemte omtrent nøiaktig, utseendet likedan. Det var ikke tvil om, at vi her stod overfor dens søsterski. Våre svenske arkeologer anser denne vår ski for å være minst 1000, kanskje 1500 år gammel. Deres ski er funnet i Østerdalen og oppgis å

være 1000 år gammel" 8).

Alvdalsfunnet var den eneste arkeologiske ski som det norske skimuseet eide på dette tidspunktet, og som skitype betraktet står det fortsatt uten paralleller i det norske funnmaterialet. Fra svensk side av grensen kjennes derimot flere funn av torandski, hvorav Artur Zettersten i 1929 kjente til de to fra Jämtland, fra henholdsvis Raftsjöhöjden i Gåxsjö sogn og fra Strand i Strøm sogn. Trolig hadde Zettersten det sistnevnte eksemplaret i tankene da han under sitt Oslo-besøk trakk sammenligninger med svensk funnmateriale. Strandskia dateres pollenanalytisk til omkring 1000 f.kr., en tidfesting som den nyere C14-datering- en kuttet ned med et halvt årtusen.

Senere er det tilkommet ytterligere fire myr- og markfunne torandski på svensk grunn, dessverre uten at noen av disse har blitt radiologisk datert. For lettere å kunne trekke sammenligninger mellom Alvdalskia og de svenske funnene er dimensjoner og enkelte særtrekk ved de seks mest fullstendige eksemplarene presentert nedenunder i tabellform.

Funn	Lengde	Bredde	Styre- render	Oppbr. b. hull	For-/bak- tunge
Alvdal	139	14 3/4	kant	Nei	FT
Vålberget	(112)	15	midt	Ja	uvisst
Raftsjö- höjden	140	15	midt	Ja	BT
Strand	58	16	midt	Nei	BT
Västän- träsk	220	13 1/4	kant	Nei	BT
Otter- vattnet	(150)	15	kant	Nei	uvisst

Betydningen av de spesielle trekk ved skiene som her er notert, styrerendenes lokalisering i forhold til glideflaten, om bindingshullet er brutt opp og hvorvidt skiene har vært for- eller baktunge, vil bli kommentert lenger frem i dette avsnittet. Av de svenske torandskiene har bare eksemplaret fra Strand i Strøm

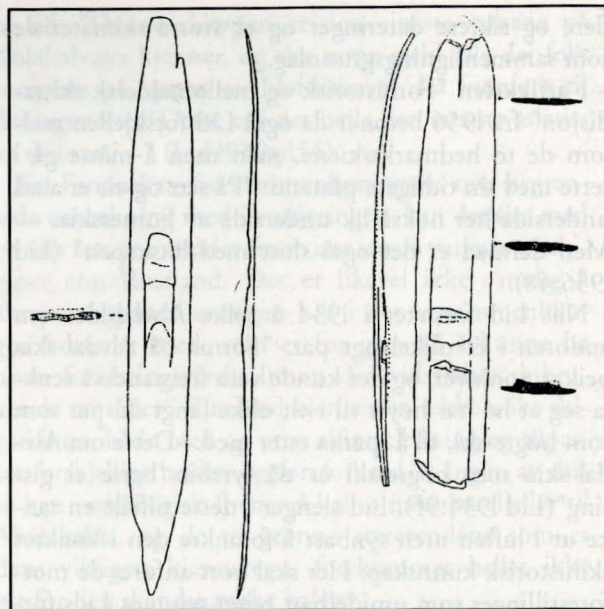

Fig. 7. To svenske skifunn av Alvdalstypen. Til venstre en nesten komplett ski fra Raftsjöhöjden i Gåxsjö sogn, Dalarna og til høyre fremre og midtre del av en ski fra Vålberget i Öje annekssogn, Dalarna. Etter Zettersten m.fl. 1950 og tegning i Nordiska Museet, Stockholm.

sogn, Jämtland blitt gjenstand for radiologisk datering. Resultatet ble 495+-90 AD, som sammenholdt med C14-dateringen av Alvdalsfunnet gir skitypen en antydningssvis tidfesting til siste del av eldre og første del av yngre jernalder.

Det andre Jämtlandsfunnet med to styrerender, fra Raftsjöhöjden i Gåxsjö sogn, er i alle hovedtrekk identisk med Strandskia. Likevel har den tradisjonelt fått en helt annen datering enn denne. Årsaken er årstallet 1542, med snudd firetall, som finnes innskåret i bakenden, og som både Artur Zettersten, Gösta Berg og Ernst Manker regner som autentisk. En pollenbestemmelse til lav alder, riktignok med klart uttalte forbehold, støtter tilsynelatende godt opp om

denne tidfestingen. Likevel hører funnet fra Raftsjöhöjden i hele sin utformning klart til Alvdalstypen av torandsski. En ski med årstall fra 1500-tallet er dessuten en så uvanlig foreteelse at det i seg selv måner til forsiktighet. Inntil radiologisk datering er foretatt vil derfor det riktige være å se denne skia i sammenheng med funnene fra Alvdal, Vålberget og Strand.

Et iøyenfallende trekk ved skiene fra Vålberget og Raftsjöhöjden er det istykkerbrutte bindingshullet, som tradisjonelt er blitt forklart med at eieren har villet sikre seg bindingen til fremtidig bruk. En nyere forklaring er at ski er blitt etterlatt forsettlig i myr og vann (Vilkuna 1984:39), rimeligvis som en form for offer, og at ødeleggelsen av bindingshullet såvel som brudd i selve skia representerer en symbolsk måte å "drepe" den funksjonelle gjenstanden på 9). Dersom dette siste er riktig, kan det også ses som en ytterligere indikasjon på at eksemplaret fra Raftsjöhöjden er eldre enn det innskårne årstallet 1542.

Funnet fra Västanträsk i Västerbotten adskiller seg fra de øvrige arkeologiske torandski både gjennom sin større lengde og den markerte ryggen som løper ut fra trøet i begge ender av dette. Deletallet mellom lengde og bredde er for dette funnet 16.6, mens det for Alvdalsskia er 9.4 og for de øvrige svenske torandskiene varierer mellom 9.3 og 10. Dette er klare tegn på at Västanträsskia kan være av yngre opprinnelse enn torandskiene som er behandlet i det foregående. Likevel antyder det en viss alder når den opplyses å være funnet i myr på 70-80 cm's dyp.

En annen torandski fra Västerbottens len fremkom ved nedregulering av Ottervattnet i 1932. Som tilfelle også er med Västanträsk-funnet, løper styrerendene svært nær ytterkantene. Om dette skifunnet uttaler Ernst Manker bl.a. at "Fotstället er påfallande litet" (Manker 1957:179), og en rimelig forklaring på denne observasjonen er at vi her har å gjøre med en barneski. Dette kan også være med å forklare at skia har

en såvidt lavt forholdstall mellom lengde og bredde som 10, til tross for at den neppe tilhører den aller eldste gruppen av skifunn med to styrerender. Det støtter også opp om denne antagelsen når vi ser at skia fra Ottervattnet er ornert med to strekmåttlinjer som løper parallelt med sidekantene, mens de øvrige arkeologiske torandskiene mangler dekor.

I denne sammenhengen bør også nevnes en skitupp i Västerbottens museum fra Röbbäcks by i Umeå kommune, hvor de to styrerendene på undersiden løper nærmere midten av skia enn hos eksemplarene fra Ottervattnet og Västanträsk. Noen holdepunkter for dette funnets alder er det ellers vanskelig å finne. Men et inntrykk det kan være fruktbart å bringe med seg til fremtidens skiforskning, er at torandskiene fra Västerbotten tilhører en senere tid enn de fire sørligere funnene hvor utformningen viser en sikker tilhørighet til Alvdalstypen.

Skifunnene fra Alvdal, Vålberget, Strand og Raftsjöhöjden fremviser såvidt stor formlikhet at det vil være rimelig å regne dem til en og samme skitype, her kalt Alvdalstypen etter det tidligst fremgravde funnet. Mer tvilsomt er det om skia fra Ottervattnet bør regnes til denne skitypen. Västanträskfunnet fremviser flere klart avvikende formtrekk, og funnet fra Röbbäcks by omfatter for liten del av skia til å kunne klassifiseres.

Heller ikke de fire sikre representantene for Alvdalstypen har en helt identisk utformning. Vi merker oss at Alvdalsskia har vært framtung og de to Jämtlandseksemplarene baktunge. Videre løper styrerendene på det norske skifunnet nærmere sidekantene enn hva tilfelle er med de tre svenske. Hvilken betydning disse avvikene kan ha for vurderingen av skitypen kan vanskelig avgjøres på grunnlag av de få funnene som foreløbig foreligger.

Det skihistoriske perspektivet

I sin grunnleggende klassifikasjon av tidlige skityper fra 1933 nevner Gösta Berg i forbifarten også torandskiene: "--bland de skidor som funnits i våra mossar och som man på grund av utseendet i stort gärna vil räkna till den bottniska typen, ochså finnas några, som äro försedda med styrränna på undersidan. Hit hör först och fremst et fynd från Raftsjöhöjden,--" (Berg 1933:163f). Likhetene i utformning mellom torandskiene og den egentlige bottniske skitypen som Berg påpeker, må anses som like sikker som den er åpenbar. Derimot bekrefter både tidfesting og geografisk utbredelse fruktbarheten av å skille ut Alvdalstypen som en egen skikategori.

De fire skiene som formtrekk og foretatte datering-er utpeker som de eldste, fra Alvdal, Vålberget, Raftsjöhöjden og Strand, har i forhold til de bottniske skiene en sørligere utbredelse, til grenselandskapene Østerdalen, Dalarna og Jämtland. På bakgrunn av de Cl4-dateringer som foreligger, kan det se ut som om denne sørlige funngruppen hører tidsmessig hjemme i folkevandringstid/merovingertid og de egentlige bottniske skiene (uten styrerand) i merovingertid/vikingtid. Hvorvidt det er brukskontinuitet mellom skiene av Alvdalstypen og funnene av torandski fra Västerbotten, enn si de enda senere torandskiene i samisk bruk, er vi foreløpig ikke i stand til å avgjøre.

Ifølge Artur Zettersten kan torandsskienes og den tallrikere bottniske skienes utbredelse sees som en bekreftelse på at de har blitt benyttet av samer: "För min del anser jag, at den bottniska typen och även dess variant med 2 rännor framför allt begagnats av lappar. Alvdalsskidan utgör intet hinder för den åsikten, då lappar strövat och ströva ned till norra Hedmark fylke" (Zettersten 1934:198f). I samleverket om de svenske skifunnene som utkom i 1950, sier han både om Strand- og Raftsjöhöjdfunnene at "It is of

the South Lapp type, and has double grooves on the under side" (Zettersten 1950:142/145). Ernst Manker forfekter samme syn på den skihistoriske utviklingen, når han i 1940 snakker om "den välbekanta sydlapska varianten av bottnisk typ." Senere i samme artikkel betoner han den historiske sammenhengen med funnene fra Alvdal, Strand og Raftsjöhöjden, og hevder at "Samtlige dessa tvårännade skidor äro av utpräglad lapsk karaktär" (Manker 1940:223/227).

I en artikkel fra 1951 om nytilkomne skifunn reserverer Gösta Berg seg mot denne etniske koblingen. På grunn av den sørlige utbredelsen mener han at dette særlig har gyldighet for torandskiene, men regner dem som så nær beslektet med de egentlige bottniske skiene at heller ikke disse kan betraktes som spesielle for den samiske befolkningen: "Nu kan emellertid skidorna från Vålberget, Kveberg och Raftsjöhöjden inte skiljas från de bottniska - i själva verket är det endast den senares konvexa undersida som avviker. Men åtminstone vad de båda förstnämnda fynden beträffar har de på grund av sitt geografiska läge aldrig kunnat brukas av lappar eller av en befolkning, som influerats av lapsk kultur. Man måste i stället tänka sig, att den i vissa henseenden mycket ålderdomliga lancettlika formen varit gemensam för nordskandinaver av olika nationaliteter; finnar, lappar och nordbor" (Berg 1933:195).

Her bør legges til at torandsskiene av Alvdalstype ikke er påvist i det store finske funnmaterialet, og det må også sies å herske stor usikkerhet omkring same-nes sørgrense i denne delen av fortiden. Når det gjelder Alvdalsskia er det overveiende sannsynlig at denne delen av Glommas dalgang hadde norrøn bosetning på overgangen mellom eldre og yngre jernalder, vurdert etter det helhetsbilde som gårdsnavnene og det arkeologiske funnmaterialet gir. Alvdalsskia ble funnet nede på selve elvesletta, med fullgården Kveberg, som også kan ha eksistert da skia kom i myra,

rett på den andre siden av Glomløpet.

Til tross for felles formtrekk og en sett i et lengre tidsperspektiv mer enn sannsynlig historisk kontinuitet, må det i skitypologisk forstand anses for lite fruktbart å klassifisere skiene med botnisk grunnform, det være seg med eller uten styrerender, sammen med de senere sørsamiske. Vargrennarski fra Tossåsen i Jämtland som Ernst Manker publiserer, målte f.eks. 250-285 cm i lengde og 10.2-12.5 cm i bredde. De tilsvarende målene for de fire funnene av sikker Alvdalstype er for lengden 112-158 cm og for bredden 14 3/4-16 cm, med andre ord en gjennomgående bredere og betydelig kortere skitype. Det er klart nok at ski med så ulike dimensjoner også må ha forskjellige bruksegenskaper. I tillegg kommer at utformingen av styrerendene ikke er den samme, at de arkeologiske skiene er laget av furu og de sørsamiske vanligvis av bjørk og at vi foreløbig mangler daterte mellomledd som knytter merovingertidens torandski sammen med samiske flerrandski fra 1800-tallet. Ut fra den nordligere utbredelsen kan det derimot synes rimelig at botniske ski i en strengere typologisk bruk av ordet er knyttet til samiske bosetningsområder og at tidlige norrøne handelsmenn og innflyttere har tatt den samiske skitypen i bruk.

Med sin tidlige datering har skifunnene av Alvdalstype stor interesse for spørsmålet om styrerandens opprinnelse og utvikling. Som tidligere nevnt velger Nils Lid å forklare de to grunne styrerendene som er skitypens kjennetegn rent evolusjonistisk, med utgangspunkt i den "skandiske" skitypens sidelister: "Som eg før har halde fram, må ein gå ut frå at sidekantane litt um senn har utvikla seg til ei renne midt under når skia etter kvart var gjort smalare. Korleis utviklinga vidare har vore, ser ein av Alvdalsskia som etter pollenanalyttisk tidfesting er frå eldste jernalder. Her er sidekantane so breide at feltet millom rennene som lagar dei, berre er litegrand breidare." (Lid

1938:20).

På forhistoriske ski kan en finne fire ulike utforminger av skiens underside med sikte på å gi bedre retningsstabilitet; 1. Emnet tas ut som kantved, slik at det slites til naturlige render i vedens årringstruktur; 2. Kantlister avgrensner et uttak i størsteparten av skias bredde; 3. Konkavt tverrsnitt eller svært bred styrerand med avrundet tverrsnitt; 4. Grunn styrerand i mer enn 1/3 av skibredden, med rett nedskårne sidekanter; 5. Smal og avrundet styrerand. Rent typologisk må Alvdalstypen med sine to styrerender betraktes som en variant av sistnevnte.

Lids forsøk på å se torandsskiene som en videreutvikling av kantlistskiene kan i og for seg passe både geografisk og tidsmessig. Men det virker ikke særlig rimelig at de dobbelte styrerendene har blitt til på denne måten, og vi mangler da også i funnmaterialet mellomformer som klart bekrefter en slik hypotese. Foreløbig må vi bare konstatere at kartlegningen av de ulike typer styrerender og deres utbredelse i tid og rom har kommet for kort til at det med sikkerhet er mulig å utlede en utformning fra en annen.

Benyttes 1800-tallets skityper som sammenlignings- og vurderingsgrunnlag, peker det korte og brede Alvdalseksempelret seg ut som en utpreget bakke- og skogsski, bedre egnet til bruk i løssnø enn på fast dekke, enn si på skareføre, og mest funksjonell i ulendt terreng. De to styrerendene gir en klar bekræftelse på at den ikke har vært skinnkledd, noe som ellers kan være vanskelig å avgjøre når det gjelder arkeologiske ski. Både den begrensede lengden og den beskjedne tykkelsen forteller at det er lagt vinn på å gjøre skia lett, samtidig som den relativt store bredden gir en god bæreflate. Den manglende retningsstabiliteten som følger av den korte skilengden er forsøkt kompensert gjennom styrerendene. I tillegg danner den midtre delen av skia flaskved, som uten rendene hadde gitt dårligere styreegenskaper

enn tilfelle hadde vært med rene kantvedski.

Spørsmålet om skitypens bruksegenskaper avhenger imidlertid av to forhold som vi bare har begrenset kunnskap om. Det vil være avgjørende for skienes bruksområde for det første om også andre skityper har blitt anvendt og for det andre hvilken økonomisk struktur og hvilke transportbehov det har vært i området. Foreløbig har forskningen omkring de forhistoriske skitypene nådd for kort til at vi kan gi noe fullgodt svar på disse spørsmålene.

NOTER

- 1) Kommunens navn inntil 1917.
- 2) Det er på tre steder gjort forandringer i tegningen.
- 3) Etter innhentning av pollendiagram i 1931 ble funndybden justert til 0.7 m.
- 4) Fotografiet er velvillig stilt til disposisjon av Kenneth Åstrøm, Västerbottens museum. Haldor Nyeggen fra Alvdal har stått for identifiseringen av personene på bildet.
- 5) BP=before present/før nåtid, hvor nåtid i C14-sammenheng regnes som år 1950. AD=Anno Domini/Kristi fødsel.
- 6) Støtteplanken som er limt fast til skia, hindrer eksaminasjon av undersiden.
- 7) Se særlig Antropova 1953 og Ovsjannikov 1989.
- 8) Ført i pennen av P.Chr.A. i Aftenposten for 1929, udat.
- 9) Forsettlig ødeleggelse av gjenstander er ellers kjent både fra jernalderens offerfunn i vann og moser og fra gravfunn, de siste først og fremst fra vikingtid.

LITTERATUR

Antropova, V.V. 1953: Lyshi narodov Sibiri. Sbornik muzeja antropologii i etnografii, T.14.

Appelgren-Kivalo, Hjalmar 1911: Muinaisajan sukista. Suomen museo XVIII.

Berg, Gösta 1933: Förhistoriska skidor i Sverige. På skidor.

Berg, Gösta 1951: Nya fynd av förhistoriska skidor i Sverige. På skidor.

Lid, Nils 1930a: Skifunnet frå Øvrebø. Universitetets Oldsaksamlings årbok.

Lid, Nils 1930b: Til norsk skihistorie. Skiforeningens årbok. Lid, Nils 1934: Gamle norske skiformer. Syn og segn

Lid, Nils 1938: Skifunnet frå Furnes. Ord og sed. Oslo.

Lid, Nils 1956: Forhistorisk og mellomaldersk skitradisjon. Norske Skiløpere. Østlandet Sør. Oslo.

Manker, Ernst 1940: Trerännade lapska vargrännarskidor. På skidor.

Manker, Ernst 1957: Den bottniska skidtypen i nya myrfynd. På skidor.

Ovsjannikov, Oleg 1989: Old Russian skia. Fennoscandia Archaeologica VI.

Vilkuna, Janne 1984: Ancient Skis of Central Finland. Fennoscandia Archaeologica I.

Vaage, Jacob 1979: Skienes Verden. Bergen.

Vaage, Jacob 1981: Våre eldste ski datert etter C14-klokken. Snø og ski.

Zettersten, Artur 1934: Gamla jämtländska skidor. Jämten.

Zettersten, Artur m.fl. 1950: Descriptions and determinations of the ski finds. I: Finds of skis from prehistoric time in Swedish bogs and marshes. Stockholm.